

Sørum-Speilet

I dette nummeret:

Per Otto Asak:

Stor i Ausen

Andreas Faye:

Følge eller vardøgl

Johan Vibe:

**Topografisk-historisk-
statistisk beskrivelse
over Sørum**

**Leif Mathisen: Sørvald
– det første kommune-
huset i Sørum**

**Dag Winding-Sørensen:
Nytt liv til Slora mølle?**

**Leif Antonsen:
Lindeberg Vel – i 60 år
(2) Fra det gamle
Lindeberg**

**Kristian Lieungh:
Oppvekst på Melvold i
Frogner i
mellomkrigs-tida
Del 57: Til
tannlegen, besøk
av Otto og til
Vilberg**

**Per Otto Asak: Om
slektssøk på internett
Bokmelding:
Toverud-trefningen 200
Lederen har ordet**

<http://sorum.historielag.no>

Kjære medlem,

Onsdag 11. juni er det årsmøte i Romerike historielag. Alle medlemmer i Blaker og Sørum historielag kan møte opp i Idrettshallen på Aursmoen klokka 18:30. Stemmerett har bare de 17 representantene styret har oppnevnt.

Gjennom flere år har vi fra Blaker og Sørum historielag forsøkt å få Romerike historielag til å fungere bedre som en paraplyorganisasjon for historielagene på Romerike. Med opprettelsen av et eget styre for Historielagets Hus på Skedsmovollen, har vi på årets årsmøte kommet et skritt nærmere dette. Men hvilke oppgaver bør det nye styret, løst fra oppgavene rundt Huset ta fatt på?

Det viktigste er å gjenvinne tilliten hos kulturmyndighetene i Akershus. Målet må være å få en offentlig finansiering som gjør det mulig å tilsette en organisasjonssekretær på heltid. Dette gjøres ved å stå fram som en aktiv og interessant samarbeidspartner for fylkets kulturetater. Romerike Historielag må ta et selvstendig ansvar for å følge opp initiativer på regionalt og nasjonalt nivå som kan få konsekvenser for lokallaga. Og Romerike Historielag må gjennom uttalelser og direkte påvirkning ivareta historielagenes interesser i slike spørsmål.

En forutsetning for dette er å gjenvinne lokallagas tillit. Dette gjøres ved å prioritere oppgaver som fører til at lokallaga igjen oppfatter Romerike Historielag som en ressurs og en serviceorganisasjon for arbeidet lokalt.

Den første typen oppgaver er slike som de fleste lokallag driver med, og hvor en samordning kan bedre resultatet. Et felles program for digitalisering av bildearkiver, et felles arkivsystem, utarbeiding av felles skiltmal for turstier, osv. kan være eksempler på slike oppgaver.

Den andre typen oppgaver er slike som krever større ressurser enn det enkelte lokallag ofte har. Kursvirksomhet er

et eksempel på en slike oppgave. Men det kan også være snakk om å initiere samarbeidsprosjekter mellom et eller flere lokallag.

Det arbeidsprogrammet som legges fram for årets årsmøte er mer ambisiøst enn tidligere. Men fortsatt etterlyser vi et nytt ambisjonsnivå – en annen måte å tenke på - for paraplyorganisasjonen for historielaga på Romerike.

Artikler nr. 3 – 2008 – 14. årgang

Stor i Ausen

Per Otto Asak er blitt pensjonist, og derfor mer opptatt enn noensinne. Men han har likevel lovet Sørums-Speilet en serie med barndomsminner. Ikke for å ta opp konkurransen med Kristian Lieungh, men for å gi oss et blikk inn i livet på Myrvold i Yssihagan.

Kaptein Ausen gikk det frasagn om i Ausengrenda. Gardbruker Hjalmar Ausen, født 1887, kunne fortelle om kaptein Ausen. På gardsbruket var det et dokument som viste at kaptein Ausens far hadde fått utskilt en part i Ausen til seg og sin familie. Det var den parten som ble kalt for Ausen-ødegarden. Til da var det to brukere på Norgarn Ausen. Ausenødegarden hadde til da vært husmannsplass under Ausen. Faren til Hjalmar, kalt for Otto "Flaen" hadde kjøpt Ausenødegarden i 1885 og lagt det inn under sitt bruk. Papirene som han fikk ved dette kjøpet hadde han beholdt og oppbevart på gården. I Skytilen 1998 nr.3 side 23 står det mer om kaptein Ausens slekt.

I militærbiografiene "Den Norske Hærs Officerer" (18.1 1628 - 17.5 1814) til stabsfanejunker Olai Ovenstad, i en fornyet utgave utgitt av norsk slektshistorisk forening 1949, står det følgende om kaptein Ausen:

"Ausen, Anders (Andreas) Hansen.

F. c. 1780 i Norge – Hadde i des. 1804 tjent i 4 år. – Oberjeger ved Norske Jegerkps. 28/9 1804. Fenr. 2/11 s.å. – Hadde ikke off. eks. – Seklnt. 22/8 1806 med anc. Fra 21/6 1805.

- Reservert prlnt.s anc 26/2 1808 – Virk. prlnt. ved korpsets lette batj.inf. 14/11 1808 ved Eidsvoldske komp. – Blev i 1809 forflyttet til Vingerske komp. Var fra des. s.å. avgitt til jegerkomp. i Kr.sand.- Batj.en

- overførtes 30/6 1810 til Akh.Skarpsk.reg., og han blev da også der prlnt. ved Eidsvoldske komp. – Kpt ved samme regt. Og chef for Solørske komp 7/3 1812.
- Forflyttet til Odalske komp 9/6 1815. – Kapt ved 1. Akh. Inf.brig.s Romerikske nasj. Musk.kps fra 1/1 1818 og fremdeles chef for Odalske komp, som ved nyordningen var er kommet dit. – R.S.O 9/11 1825.- Var surn. kpt. ved det nye Romeriske lette inf.kps fra 1/7 1834. – Død 6/8 1836."

Dette ser ut til å være en god CV for en gutt som kom fra et småbruk på Ausen. Det er kanskje ikke så rart at det gikk et stor-slagent rykte i grenda om denne mannen 100 år etter hans død.

Hjalmar Ausen var gift med Martha, født Asak, og de var onkel og tante til min far. Personlig husker jeg Hjalmar Ausen som en god forteller.

Men Karl Ausen, født 1863, var nok kjent som den største fortelleren av dem alle. Han overtok Søstua Ausen, spøkelsesgård nr 1 i Frogner. I folketellingen 1900 står han oppført sammen med kona Emilie og to tjenere på gården. De hadde ingen barn, så i 1910 flyttet Karl og kona til villaen Solhøy (som i dag ligger ved misjonssenteret på Frogner). Broren Bernhard overtok Søstua Ausen, og det er hans etterkommere som driver gården i dag. Sjøl har jeg ikke opplevd å høre Karl Ausen Solhøy fortelle historier fra gamle dager, men min far snakket med ham, og via faren min fikk jeg høre om "Solhøyarn" som noen kalte ham.

Jeg behøver ikke skrive om Karl Ausens fortellinger, for disse er gjengitt i gamle-bygdeboka for Sørums bind 1 side 364, 365 og side 367 osv. Karl Ausen har også fortalt om Kristian Inntien, og forfatteren Reidar

T. Christiansen mener å ha identifisert denne Kristian som Kristian Arnesen fra Christiania, som ble satt bort som spebarn til Opsahl omkring 1800.

I folketellingen 1801 bor det et barnløst ektepar på Opsahl, og de har en pleiedatter med navnet Marthe Gundersdatter 7 år. Gården har ellers 4 tjenere og en på legd.

Kirken på Sand

På den gamle veien mellom Ausen og Myrer skal det ha ligget en kirke på det stedet som lokalbefolkningen kaller for Sand. Dette stedet ligger på en tørr rabbe midtveis mellom Ausen og Myrer. Hjalmar Ausen fortalte at det var funnet beinrester etter mennesker der, men det var før hans tid på Ausen. Sand ligger på en høyde mellom to djupe ravedaler, så det kunne vært en god lokalisering for en bebyggelse. Problemet er at det finnes ingen kilde som forteller at det har vært en kirke der. Det kan ikke utelukkes at det har vært en bebyggelse på Sand. Navnet Sand er heller ikke funnet i noen kilder, men ikke alle kilder er gransket. Nye ting kan dukke opp som kan kaste et nytt lys over 'kirkestedet' Sand.

Problemer med tresking i Søstua Ausen

Det er flere som har fortalt meg at treskelaget i Ausengrenda hadde problemer med å treske korn i Søstua Ausen. Grendelaget hadde en gang i mellomkrigstida skaffet seg et treskeverk som gikk på omgang mellom gardene i skuronna. I Søstua Ausen kunne de ikke treske kornet etter klokka seks om ettermiddagen. Hvis treskemaskinen gikk etter klokka seks, begynte halmen å gå den "gærne" veien. Dette hadde skjedd flere ganger. Derfor ble det helt slutt med treskinga på Søstua etter klokka seks.

Den som fikk skylda var fjøsnissen på Ausen, som var av det vrangvillige slaget, og ville ikke bli forstyrret etter klokka seks. Dette var bestefar helt overbevist om.

På Rud i Frogner hadde vi eksempel på en godvillig nisse som hjalp til i fjøset. Derfor ble det satt ut grøt til nissen på Rud hver jul, og grøten ble alltid spist opp.

Denne tradisjonen ble holdt ved like så lenge Hans Økern levde (1994).

Per Otto Asak

Av og til kan det gå litt fort unna for en redaktør. For den som leste min kommentar etter Per Ottos siste artikkel, må det ha sett underlig ut. For det var en introduksjon til den artikkelen du nettopp hadde lest. Det er foreløpig bare Per Otto sjøl som har kommentert det...

Selv om vi altså ikke trykker "Vardøgeret på Myrvold" en gang til i dette nummeret, skal dere som plaster på såret få et utdrag fra Andreas Fayes bok om norske sagn som omhandler vardøger.

I neste nummer av Sørumspeilet skriver Per Otto Asak om spøkelset "kaptein Lihme".

Følgie eller Vardøgl

Jeg tykkes gjennom det hele

En Ørn indfløi

Atles Ham det var

"Jeg troer, at dine Diser

Dig have alt forladt."

Atlaqvide

Sagn om og Troen paa Væsener, hvoraf hvert enkelt Menneske har et til Ledsager, ere almindelige over den største Deel af Landet; men saavel Navnet som Begrebet er nogen Forskjel underkastet. Paa nogle Steder kaldes de *Følgie* eller *Fylgie*, paa andre *Vardøgl*, *Vardygr*, *Vardivil* eller *Valdøiel*; og stundom *Ham*, *Hugham* og *Hau*.¹

I nogle Bygder tænker man sig Vardøglet som en god Aand, der stedsleedsager Mennesket og afværger alle Farer og Ulykker. Derfor er man mange Steder paa landet endnu saa samvittighedsfuld med at følge Enhver, endog den Simpleste, ud og see efter ham, eller i det mindste lukke paa Døren, naar han er gaaen, thi derved giver man Vardøglet, hvis det hendelsesviis skulde

¹ Følgie): den som følger En. Vardøiel, o.s.v. er maaske en Fordreining af Valkyrie der var Heltenes Fylgie. Maaske kan det ogsaa udledes af Ylgr, en Ulv, en Fiende, eller Auglir, Øglir, en Orm, Høg. Hau svarer maaske til Hugi, Hu, Tanke, da Følgesaanderne stundom ogsaa kaldes Hugir.

være blevet tilbage, Leilighed til at komme efter sin Herre, som i dets Fraværelse er usat for Ulykker og Fristelser. Han Staaer blandt Andet i Fare for at falde i Kløerne paa Thusbettet, en ond Aand, der ligeledes følger efter ethvert Menneske og ikke er at spøge med. Paa mange steder viser man ondartede næsten ulægelige Saar, som dette Trolld har bidt Folk om Natten, Slige Mennesker siges at være thusbidte og Saarene kaldes Thusbet.² Paa andre Steder betragtes Følgiet eller Vardøglet mere som en varslende Ledsager, der ved at banke paa Døren eller Vinduet, pikke i Væggen, tage i Dørklinken o.s.v. tilkjendegiver en Bekjendts Ankomst, eller at han ret inderlig længter efter at komme, eller at en Ulykke er paafærde. Naar Følgiet viser sig, saa er det alminneligen i Skikkelse af et Dyr hvis Egenskaber staae i et vist Forhold til Menneskets Sindelag; men hvert enkelt Menneske beholder stedse det samme. Den Uforfærdede har derfor gjerne et modigt Dyr, som en Graaben, en Bjørn, en Ørn o.s.v.; den Listige en Rev eller Kat; den Frygtsomme en Hare, en lille Fugl o.s.v. til Følgie. Stundom viser imidlertid Vardøglet sig i Menneskeskikkelse, og seer da ud som sin Herre, men forsvinner strax. Et saadant Menneske kaldes en Dobbeltgjænger. Deraf kommer det, at man kan see det samme Menneske paa den samme Tid paa to forskjellige Steder. Den ene af dem er i det Tilfælde hans Følgie. Naar dette viser sig for Vedkommende selv, saa seer han sig selv dobbelt. Mange blive da forskrækkede og mene, at de snart ere feige.

Ønsker man at vide hvilket Dyr man har til Vardøgl, da skal man, under visse Ceremonier vikle en Tollekniv ind i et Tørklæde, som man holder i Veiret, medens man regner op alle de Dyr, man kjender; thi saasart man nævner Følgie, falder Kniven ud af Tørklædet.

² Islænderen Gisle Sursson havde ogsaa to Fylgier, som viste sig for ham i Drømme, af hvilke den ene trøstede ham og gav ham gode Raad, men den anden søgte at plage ham og glædede sig over hans Uheld. Frygt for Thusbettet er vel Grund til den Skik, at man efter mistænkelige Folk hurtig aabner Døren og i største Fart stikker en Brand ud efter dem.

Anm.

Ordet Fylgia betyder efter Finn Magnusens Vidnesbyrd (Eddalæren 4, 35) den qvindelige Efterbyrd med de Hinder, som omgive Fosteret ved dets Fødsel, og hvori man troede, at en Deel af Fosterets Sjel var indhyllet. Naar denne brændtes eller kastedes bort, skulde det nyfødte Barn fremdeles mangle sit Følgie, eller Skytsaand, som ellers antages for at være dets bestandige Ledsager gennem Livet, og kaldes *Fylgia* og *Hamingia* eller *Ham*. Haminga betyder Held, Lykke til Foretagender (Olaf den Helliges Saga C. 16 og Ham, et Overtræk i et Dyrs Skikkelse. Man kunde tage det paa og derved blive det Dyr lig, hvis Ham man iførte sig.

Denne Tro er ældgammel og forekommer ofte i gamle Sange og Sögur. Den i vore Heltedange saa berømte Atles Ham var en Ørn (F. Magnusens Edda 4, 161 og Volsunga Saga, C 43) og ”fyglar ther muno vera stora manna fylgiur” heder det i Gunlaugs Saga S. 33. Thorstein Uxefots Fylgia var en hvita bjarnarhunn (Formanna Sögur III, p. 113), og Helten Orvarodd havde ogsaa en uhyre Hvidebjørn til Fylgie (Orvarodds Saga C. 6). Halfred Vanraadeskjald gjenkjendte derimod i en stor Qvinde, der var iført Brynje og gik paa Bølgerne sin Fylgiukona. I Harald Haarfagers Skjaldes Saga omtales Audun Skjalds Fylgie, der havde bebudet hans Ankomst, (Formanna Sögur III, p. 71) og Islænderen Thidrande saa engang 9 Qvinder i sorte Klæder med blottede Sværde, der kom ridende fra Norden, og 9 andre i lyse Klæder paa hvide Heste fra Syden,” hvilke vare hans Frænders ”Fylgjur” (ibi II, 215).

Med Almuens Begreb om Fylgier fortjener at sammenlignes, hva den yngre Edda lærer om Nornerne. ”Foruden de 3 store Norner, ere der endnu flere Norner, nemlig de, som indfinde sig ved hvert et Barns Fødsel for at beskjere det sin Levetid og Skjebne, og erre de af Gudeslægten, hvirmod andre af Alfslægten og det 3die Slags af Dvergeslægten. De Norner, som ere blide og af god Herkomst, beskjere Lykke, og naar somme Mennesker geraade i Ulykke, da forvolde de onde Norner det.” De kaldes ogsaa Diser (Hamders-Maal St. 26, Finn Magnusens Edda 3, 271).

Traditioner om Genier, der beskyttende og advarende ledsage Mennesket paa dets jordiske Bane, findes hos de fleste Folk. Romernes Genii og Lares vare saadanne. Til Fylgier svare i mange Henseender de gamle

Perseres Feruerer, da ethvert godt Menneske havde en saadan Beskytterinde, der kjæmpede mod onde Aander til Menneskenes Forsvar; nogle viste sig i den Persons Skikkelse, hvem den tilhørte, andre som rene Dyr eller Fugle. Nordamerikas Vilde have ogsaa Skytsaander, der ligesom de nordiske Fylgier vise sig i Dyrs Skikkelse. De mene nemlig, at ethvert Menneske har en saadan Skytsaand (Totam eller Ojarom); det ansees for en dødelig Synd at dræbe et Dyr af den Art hvortil Gjærningsmandens Totam hører, og i hvis Skikkelse en Gjenganger efter Døden troes at vise sig. (Eddal 3, 145).

Andreas Faye
(i Norske Folke-Sagn, 1843)

Topografisk-historisk-statistisk beskrivelse over Sørum

I 1897 kom det på Olaf Norlis forlag ut ei bok i serien "Norges Land og Folk" med tittelen "Topografisk-historisk-statistisk beskrivelse over Akershus Amt". Forfatter var Johan Vibe. Her følger den siste av tre artikler om hva denne boka inneholdt av opplysninger om dagens Sørum, inkludert Blaker sogn i Aurskog, som denne tredje artikkelen omfatter.

Blaker sogn i Urskog herred

Inndeling.

Urskog udgjør ét prestegjæld med 2 sogne: Urskog sogn med 2498 indb. og Blaker sogn med 1421 indb. Det udgjør ét lensmandsdistrikt.

Fabrik- og grubedrift.

På Hellene i Blaker findes et garveri med 3 arbejdere, gammelt. Der findes endvidere 3 dampsage med høvlerier i herredet, henholdsvis paa Hoggrum, Haneborg og Holmehagen, 5 á 6 arbejdere hver. De er kun i drift 8 uger af aaret. De to sidste brug er anlagt i 1876. Der findes desuden 1 teglverk på Rud med 5 arbejdere, anlagt i 1865. Drives kun 16. 1 garveri paa Lier med 2 arbejdere, anlagt i 1873 og 1 paa Skukstad med 2 do., anlagt i 1875, samt 1 farveri sammesteds med 1 arbejder, anlagt i 1886.

Desuden findes der 6 mindre møllebrug og 5 mindre sager.

Grubedrift findes ikke i herredet, og der har, savidt vides, heller ikke været nogen før. Derimod dreves her i begyndelsen af syttiaarene et klæberstensbrud. Det nedlagdes efter en kort tid. Klæbersten findes i Guldsmedaasen og maaske flere steder.

Topografi

Blaker sogn er temmelig kuperet med høje og bratte bakker mod Glommen og gennemfuret af flere elve- og bækkeleier. I det nordligste af herredet mod grænsen af Nes falder Svastadhøgda med skogbevoksede skraaninger ned i Glommen. Østenfor denne aas staar Blaker ved Sloraelvns dalføre i forbindelse med Nes's slettelandskab. Det er en bebygget og noksaa skogrig dal, hvor Slora rinder mellem lave bredder.

Høideforhold

Af høidemaal hidsættes følgende:
Fra nord mod syd. Vest for dalen.

Guldsmedaasen	255 m.
Bredmosen	240 m.
Varsjøn paa grænsen af Fet	176 m.
Igletjernhøgda	330 m.
Høgmoseaasen	298 m.
I dalen.	
Blaker kirke	138 m.
Staurhaugen gaard i Sloras dalføre paa overgangen til Nes	142 m.
Øst for dalen.	
Svastadhøgda	232 m.
Urskog varde	295 m.

Elve.

Glommen er omtalt under Nes og Sørum.

Slora er omtalt under Nes. Den falder i Glommen syd for Blaker kirke. Dens hele længde er 22 km. Dens vigtigste tilløb er Jarelven, der udspringer paa aaserne i Fet, gennemstrømmer Jarsjøen og falder i Slora øst for Kjølstad gaard. Længde 18 km.

Kommunikationer.

- 1) Kristiania-Kongsvingerbanen kommer ind i herredet fra Sørum mellem Fetsund og Blaker station, og træder ind i Nes herred mellem Blaker og Haga.
- 2) Fra Bingsfossen gaar der i tilslutning i fornævnte bane en tertiærbane til Birkelangen vand, straks hinsides grænsen af Høland. Banen tænkes fortsat til Skulerud i det sydligste af Høland, hvorfra der gaar dampbaad nedover det fredrikshaldske vasdrag.
- 3) Fra Blaker station gaar der en hovedvei forbi Urskog kirke til grænsen af Høland, hvor den fortsætter som vei 1 under dette herred.
- 4) Fra grænsen af Sørum gaar der i tilslutning til vei 11 under dette herred en bygdevei forbi Blaker kirke gennem Sloras dalføre til grænsen af Nes, hvor den fortsætter som vei 18 under dette herred.
- 5) Fra denne vei gaar der ved gaarden Toreid af en bygdevei, der støder sammen med vei 3 ved Hellene.

Merkelige gaarde og steder.

(*Blakar*, flertallsord. Skreves i middelalderen *Blaka sókn*. Betydningen ukjendt.)

Blaker kirke er en bindingsverkkirke med 500 siddepladse opført i 1881. En ældre kirke, der var viet til Laurentius, var opført før 1352 og blev nedrevet før 1660. En kirkedør og en væglampe fra den i 1881 nedtagne kirke findes i universitetets samlinger. I 1732 hang der en liden messeklokke i koret.

I nærheden af Blaker kirke var i sin tid eksercerplads.

I nærheden ligger Blaker skanse. Den blev anlagt i 1683 efter foranstaltning af feltmarskalk Wedel. Den var forsynet med jordvolde og pallisader og havde besætning til 1697. Fra 1697 til 1712 laa den øde; men fik paanyt garnison i 1712. I 1763 eller 64 blev den atter forladt, og en kongl. resol. af 4de marts 1773, hvorefter den skulde istandsættes, synes ikke at være bleven efterkommet. I dens demolerede tilstand blev den opgivet af nordmændene i 1808 og besat af svenskerne under oberst

Mørner, der imidlertid efter kort tid atter rømte den. I 1811 blev den atter istandsat. Den bestod da af et hovedverk med 5 bastioner og et par udenverker opførte af jord og besatte med pallisader. Ligeoverfor paa Glommens vestside laa også et par batterier. Disse sidste blev efter en armébefaling af 17de febr. 1815 sløifede. Hovedskansen blev sløifet efter kgl befaling af 31te januar 1820. Der er nu kun rester igjen af voldene. En del av bygningerne, blant andet et krudttaarn, er endnu tilbage. Skansen ligger paa en høide med bratte bakker mod Glommen.

Gaarde fra nord mod syd.

Toreid. Skyld 53.⁵⁴. Største brug 16.⁷¹. Var i 1594 en fuldgaard.

Fossum, nordre og søndre. Skyld 55.⁰⁰. Største brug 8.⁰⁹.

Paa gaarden Fossum og flere av gaardene i denne del af herredet, Kjølstad, Skukstad, Huseby, Eid og Foss er der gravfelter. Paa Husebygaardene – ligesom paa flere af de andre gaarde – findes der endnu svære haug. Paa en av dem stod der en 2 á 3 m. høi bautasten.

Mellem Blaker skanse og den nordenfor liggende gaard Nitteberg maa der efter alle merker i sin tid være gaaet et frygeligt jordfald. Naar dette har fundet sted, ved man ikke. Ingeniør-kaptein Schive har i Magazin for naturvidenskabene, 10de bind (1828), givet en skildring af forholdene her. Man har ogsaa senere været ængstelig for jordfald paa denne strækning.

Jordsmonnet skal bestaa af et svært sandlag, der hviler paa ler, og ifølge samme afhandling arbeider der sig en mængde kilder frem mellem begge lag. I 1823 og 24 viste der sig efter øienvidners beretning om vinteren, efter forudgaaende heftigt knald, en smal revne i jorskorpen. Den 17de febr. kl. 2 ½ om morgenen hørtes et nyt knald, og ved eftersyn fandtes sprækken forlænget et stort stykke og gik nu tvertover hele Blaker skanse under hovedbygningen og laden og gennem brønden. Natten mellem den 23de og 24de februar hørtes et tredje knald, og der viste sig nu en ny revne, som løp sammen med den foregaaende i en ret

vinkel. Man frygtede derfor den gang, at skansen om kortere eller lengere tid skulde glide du. Dette skeede dog ikke.

Mork, østre og vestre. Skyld 91.⁵⁷. De to største brug 24.⁷⁶ og 15.³⁷. Var i 1594 en fuldgaard og en halvgaard.

Ved gaarden vestre Mork er der paa et sted, som kaldes Leikvolden, rester efter en bygdeborg. Fjeldet, der falder brat ned paa alle kanter og er ubestigeligt paa flere steder, er overalt, hvor der gaar an at komme op, omgivet af stenvolde. Volden eller røsen strækker sig sammenhengende omtrent rundt det halve af kollen. Paa de andre steder er der levninger af mure paa et par steder, hvor der går passable gjel op. Murene er nedraset, men dog forholdsvis vel vedligeholdt. Naar man gaar op ad den lettest bestigelige kant af kollen, fortøner muren sig overraskende stor og tydelig. Stenene er dels løftestene, dels stene, der veier mange hundrede kilo og gaar op til 5 á 6 mands løft. Paa kollen findes et par sænkninger, hvor der altid er vand, undtagen efter langvarig tørke.

Krokstad. Skyld 23.⁰⁸, ét brug. Var i 1594 en fjerdinggaard.

Fornlevninger.

På nordre Foss fandtes i 1862 et skelet af en stor mand.

Johan Vibe

200 års markering av kampen ved Prestebakke 7.–8. juni 2008

Kampen ved Prestebakke kirke 10. juni 1808 var en av de blodigste trefningene i Norge under Napoleons-krigene. I helga 7. og 8. juni inviterer Idd og Enningdalen historielag til markering av 200-årsminnet om denne hendelsen. Lørdag klokka 14:00 og søndag klokka 12:00 blir det offisiell markering ved Forsvaret. Tistedalen Musikkforening besørger det musikalske, og Toril Brekke har skrevet et historisk tablå som framføres av Ida Amatørteater. Slaget vil bli gjenskapt av militærhistoriske foreninger fra Norge og Sverige. I alt 100 soldater i uniformer fra 1808 vil være involvert – i tillegg til hester og kanoner.

Det blir garantert mye kruttøyk og ditto dramatik! I kapellet vil det være en krigshistorisk utstilling. Tunet ved Gamle Prestebakke er åpent fra klokka 11:00 til klokka 18:00 lørdag og søndag. Her blir det militærhistorisk teltleir, tidsriktig håndverk og husflid, historisk marked, musikk og servering. I hovedbygningen blir det utstillinger, bl.a. av historiemaleren Dag Frognes, historiske våpen m.m. I sidebygningen bakes det brød, og det gamle landhandleriet er åpent. Det er gratis inngang til tun og hus. Til kirkebakken er det 100 kroner i inngangspenger for voksne. Lørdag er det gratiskonsert i kirken klokka 15:00. Søndag er det historisk gudstjeneste med både norsk og svensk prest. Prestebakke kirke ligger ved riksvei 101, 2 mil sør for Halden. **Red.**

Sørvald - det første

kommunehuset i Sørurn

Den 14. januar 1837 sanksjonerte kong Carl Johan formannskapsloven som var vedtatt av Stortinget. I følge den vedtatte loven var det fogdene som skulle forberede og administrere kommunevalgene – og i brev av 23. august 1837 til lensmannen i Sørurn kunngjorde fogden for Nedre Romerike valget:

”I overensstemmelse med lov av 14. januar 1837 er det av Akershus Amt bestemt at Sørurn prestegjeld skal ha et formannskap på 6 formenn, hvorav hoved-sognet velger 4 og annekset Frogner 2. På grunn av amtets skrivelse herom til fogderiet og i følge nevnte lov blir valgforretningen avholdt på neste høsts sake- og skatteting for Sørurn prestegjeld på lensmannsgården Presterud torsdag 12. oktober først-kommende om formiddagen, til hvilken tid og og sted de stemme-berettigede innvånere i Sørurn prestegjeld innkalles å møte for av og blant de i manntallet over de stemme-berettigede etter Grunnlovens paragraf 57 innførte innvånere i ethvert kirkesogn å utvelge overanførte formenn og et likt antall suppleanter, samt 18 representanter, nemlig 12 fra Sørurn hovedsogn og 6 fra Frogner anneks. På grunn av at nogen muligens kan være i tvil om enten valget skal skje ved

prestegjeldets andre sogn, bemerkes til opplysning at de stemmeberettigede i ethvert kirkesogn for seg velger det antall formenn, suppleanter og representanter som for sognet er bestemt, uten å delta i valg for det annet sogn. Hvilket herr lensmann Wennevold behager på samme måte å ville bekjentgjøre fra kirkebakken og ved budstikkens omsendelse og med attestasjon derom fremleveres denne innkallelse ved valgføretningen.

Ned Romerike Føgdekontor,
Den 23. August 1837 Qvigstad”
I skriv av 22. november 1837

underrettet det nyvalgte formannskap fogden om at det hadde valgt prokurator Paul Christian Nilson på Fløgstad som Sørums første ordfører, med Ole Andersen Haneborg på Neslerud som varaordfører.

Allerede det første året hadde formannskap og representantskap (herredsstyret) to fellesmøter. Dertil hadde formannskapet ni møter foruten tre møter med fattigkommisjonen. Ordførerens journal viser at han tok imot 37 ekspedisjoner og avsendte 23. Dette viser at det var nødvendig at bygdene fikk organer som kunne ta seg av – og gjøre vedtak i bygdas egne saker.

Fra Presterud til Sørvald

De første møtene i formannskap og representantskap ble holdt på lensmannsgården Presterud, men med den store virksomheten det etter hvert ble, ville det være fordelaktig å ha et eget kommunehus.

I representantskapets møte 10. juni 1841 forelå det tilbud fra kirkesanger Svendsen om at han var villig til å selge en en-etasje bygning på plassen Simenlykja til kommunen. Bygningen inneholdt tre rom og kjøkken, og kunne brukes til lokale for formenn og representantskap. Prisen var 61 spesiedaler, 4 ort og 9 skilling. Det ble enstemmig vedtatt å ta imot tilbudet. Samtidig ble det kjøpt en 2-etasjers ovn som stod i bygningen. Jorda tilhørte kirken (prestegården). Det ble derfor enighet med presten om å leie jorda på 26 dekar for 48 skilling i året.

Simenlykja, som kommunen kjøpte av kirkesanger Svendsen, var en tidligere husmannsplass på prestegårdens bruk Sørvald, som i følge vedtak av 15. august 1820 skulle være til ”Brug og avbenyttelse for verdige skolelærere”. Det ble også den gang inngått avtale om leie av jorda, for 8 spesiedaler i året.

Den 15. september 1842 ansatte kommunen eksaminert jordmor Berthe Carine Bingseiet som jordmor i Sørum med lønn på 10 spesiedaler årlig og fritt hus på Simenlykja. Dessuten hadde hun 16 spesiedaler i lønn fra amtet.

Ny skolelov og ny bygning

Da ny skolelov om fastskoler (kretsskoler) ble vedtatt av Stortinget i 1860, ble det bestemt at det i Sørum skulle bygges åtte kretsskoler. Et av stedene var Simenlykja, og det ble vedtatt å føre opp en bygning som skulle inneholde skolestue, lærerleilighet, jordmorleilighet og plass for kommunens møter og virksomhet for øvrig. Fra 1865 hadde Sørum Sparebank sine banklokaler i bygningen ved siden av formannskapssalen i andre etasje.

I 1876 hadde kommunen store påkostninger på bygningen, som ble panelt og malt utvendig. Bygningen var opprinnelig ført opp i tømmer, men fikk sitt nåværende utseende etter påkostingen.

I 1916 ble en ny skole, Vesterskaun skole, bygd på Asak, samtidig ble Refsum og Sørvald skoler nedlagt og sentralisert til Vesterskaun skole.

Tilbake på Sørvald var det fortsatt lærerleilighet, jordmorleilighet, banklokaler, formannskapssal og kommunens administrasjon.

I 1922 kjøpte kommunen Nordli gård, og flyttet sin virksomhet dit. Med på lasset fulgte også sparebanken. Dermed var det slutt på over 80 års bruk av Sørvald som kommunelokale og som banklokale i 57 år.

Sigmund Eldervik, som var lærer ved Sørvald/Vesterskaun og Frogner skoler, bodde med familien på Sørvald fra 1912 til 1924. Han hadde egen hest, som han brukte fra Sørvald til Frogner. I 1924 flyttet

familien til lærerleilighet i Frogner, hvor han ved siden av lærergjerningen var klokker i Frogner kirke.

Det var etter flyttingen til Nordli ikke slutt på all kommunal virksomhet på Sørvald. I 1936 ble det satt i gang snekkerskole i formannskaps-/herredsstyresalen. Skolen ble holdt om vinteren med to-tre måneders kurs med Sigurd Pedersen som lærer. Det er nok mange som har fått sin snekkeropplæring på disse kursene.

Det gamle herredshuset er nå i privat eie, og den store bygningen er satt fint i stand som familieleilighet – samtidig som det er tatt godt vare på minnene fra tidligere tiders bruk.

Leif Mathisen

Nytt liv til Slora Mølle?

Blaker og Sørums Historielag fikk overdratt Slora Mølle i 1995. Driften stoppet i 1961 og mølla har stått siden. Olav Kristiansen var den siste mølleren og etter hans død i 1961 har ikke mølla vært i bruk. Meget har skjedd i mølleindustriens utvikling siden den gang og i dag er dette anlegget blitt et tidsbillede og et unikt historisk dokument som Historielaget ønsker å utvikle til en av Blaker og Sørums viktige identitetsmarkører.

Anlegget ligger i naturskjønne omgivelser ved Slora, dypt ned i terrenget mellom fossen og mølledammen der generasjoner har utnyttet vannkraften til tidlig-industrielle formål, sagbruk, kvern og stampe opp gjennom tidene.

Vi gjengir det historiske sammenhengen om Slora Mølle som Sørums-Speilet lot trykke for 10 år siden for å danne bakgrunnen for Mølleprosjektet som vi nå håper vil vokse seg sterkt:

”Møllevirksomheten i Slorafossen er så gammel at ingen kjenner alderen. I 1666 het det at Toreid hadde kvern til gardens bruk. I 1723 heter det til gardens bruk og noe for andre. Den var så betydelig at den ble lagt i egen skyld i 1680. Sagbruk

har det vært i Slorafossen helt fra 1500-tallet. Men historien om sagene i Toreid elva skal vi la ligge i denne omgang. Først i 1735 er Slora brukt som navn på bostedet ved fossen, da Ole Johansen og Guro Knutsdatter 3. april bar sønnen Johannes til dåpen i Blaker kirke.

Slora som moderne mølle ble anlagt i 1750 av Gudmund Hansen Thoreid, som i ungdommen var kommet til Hareton i Aurskog som dragon, men som omkring 1740 bosatte seg på Slora. Proviandforvalter Brochmann ved Blaker skanse var gjennom pant blitt eier av flere parter i Toreid. I 1756 kjøpte han fossen i Slora og damholdsstedet for 100 riksdaler. Han tok da også over mølla. Men i kvernskattregisteret fra 1773 heter det at mølla på Toreid var ødelagt. I 1777 fikk Brochmann skjøte både på Toreid vestre og søndre.

De tidligere eierne brukte gardene som Brochmanns leilendinger. Ved auksjon i proviandforvalter Brochmanns dødsbo i 1788 fikk de kjøpt gardene tilbake. Engebret Øiseth på Kjernsmo kjøpte saga og mølla på Slora, men solgte den i 1791 videre til Jess Anker i Christiania. Skjønnretten sa at det til plassen Slora hørte både ”en skjønn jord-vei” og et betydelig vannfall hvor det ble drevet kvern, og en sag som fikk av det beste tømmer i landet.

En tid var mølla på andre hender enn de som eide saga, men Jess Anker eide begge deler. Jess Anker bygde ut møllebruket i Slora, så det fikk tre par sammalings- og en siktekvern. I 1799 var den delvis forandret, for da hadde en fått grynkvern i stedet for den ene sammalingskvernen. Da Jess Anker døde, overtok broren Bernt Anker, Norges rikeste mann på den tida, mølle og sag i Slora, og fra konkursboet i hans stiftelse, Det Ankerske fideikommis, ble det hele i 1819 solgt til brukseier Amund Olsen Nordby i Christiania. For hans dødsbo i 1848 ble det holdt takst over eiendommene. Jordveien på Slora ble da verdsatt til 1200 spesiedaler.

Plassen var svært velbygd og husene ble taksert til 300 spesiedaler. Omkring 1850 ble det ved siden av møllebruket

drevet sagbruk, garveri og stampe på Slora. Ca. 1860 ble mølla kjøpt av Ole Amundsen Lier. Han solgte den videre til Olaves Olsen i 1903. Kristian Nordby kjøpte mølla i 1906, og den ble da igjen skilt ut fra saga. I 1908 brant den gamle mølla, og en ny møllebygning ble bygd opp om lag som den står i dag. I 1934 solgte Kristian Nordby mølla til sin sønn, Olav Kristiansen, som drev mølla helt fram til sin død i 1961.

Det har i hovedsak blitt drevet leiemaling av korn på mølla. Det vil si at distriktets gardbrukere leverte inn korn og fikk varer av sine egne produkter tilbake. Produksjonen omfattet maling av korn til formjøl, grøp, grovt- og finsiktet mjøl av hvete, rug, hele og halve bygg-gryn, hvete-gryn, semulegryn og havregryn, samt rensing og beising av såkorn.

Det arbeidet som regel 2 – 3 mann på mølla. To ganger har Slora mølle brent ned til grunnen. Første gang i 1897 og annen gang i 1908. Mølla er opp gjennom årene blitt modernisert flere ganger, siste gang i 1939, da det ble montert inn et fullt moderne plansikteanlegg. Samtidig ble det også satt opp anlegg for rensing av såkorn.”

En ny visjon for Slora mølle

At planer om modernisering av mølledriften på 1960 tallet ikke ble gjennomført, har gitt oss et stillbilde av en tid som er i ferd med å forsvinne. Allerede i 1977 holdt Norsk Teknisk Museum en befaring av Slora Mølle og anbefalt bevaring ut ifra dens historie og tekniske særegenhet.

Ved at Historielaget har ervervet Slora Mølle med påstående grunn og i den siste 10-års perioden med betydelig offentlig støtte og dugnadstimer har sikret anlegget mot videre forfall, kan historielaget begynne å virkeliggjøre en visjon.

Å sette Slora Mølle i stand til å møte fremtiden er et stort prosjekt som fordrer visjon. Visjonen kan være å føre Slora mølle tilbake i bygdas pulserende liv, ikke som en produksjonsbedrift, men som et levende dokument på møllas betydning i samfunnsbygging med vann som energibærer og miljøfaktor. Nettopp som energibasert

virksomhet kan mølla også fremstå som et eksempel på bærekraftig anvendelse av naturkrefter i kulturbygging for samfunnets tjeneste.

Mølla skal utvikles til å bli et fremtidsrettet historisk ”dokument” der det gamle bevares og en ny paviljong føyes til for undervisningsformål med sikte på å bli bygdas laboratorium til fremme av realfag ved anskuelighetsundervisning. I mølla kan de fleste former for anvendelse av tyngdekraften demonstreres og anvendelse tilegnes, spesielt dersom vi kan gjenskape møllehjulet, turbinen, generatoren, motoren, rotoren og ulike former for kraftoverføringer ved drivhjul, akslinger og utvekslinger, løft og fall med taljer, rep, remmer og renner. Her kan bygdas fysikklærere ta med klassene sine og gi anskuelighetsundervisning i den teori som må tilføres ungdommen i realfag.

Landet trenger det og Historielaget kan befordre det med gode hjelpere. Og kommer dette undervisningssenteret på plass, er det naturlig å tilrettelegge stedet som et besøkssenter for allmennheten, særlig dersom vi kan få med oss store energiselskaper i å forme et futuristisk miljø for alternative energiformer med hydrogenbærere, solceller, vindkraft og bioenergi. Omgivelsen der mølla ligger er som skapt for det.

For å virkeliggjøre visjonen kan viktige aktiviteter defineres. Disse kan være:

- Katalogisering og registrering av utstyr og faste anlegg.
- Lage en arbeidsmodell for prosessanlegget.
- Sikre og oppruste eksisterende bygninger og utstyr.
- Renovere og oppgradere motorer, kraftoverføringer og utstyr.
- Sikre adgang og bruksrett til omkringliggende areal.
- Oppruste vannføringsanleggene med dam og rørgate
- Utvikle et kraftforum fra enkel vannmølle til solcelle og hydrogenbase i åpent

fysikklaboratorium til undervisningsformål.

- Besøkssenter.

Ønsket er at det i og utenfor Blaker og Sørums historielag finnes villige hender som kan ta del i ett eller flere av de definerte aktivitetene for sammen å realisere denne visjonen til å bli en møteplass for det nye og det gamle, for landbruk og industri, for skole og fritid der gammel teknologi kan vekke unges fantasi og vilje til nyskaping og energiutvikling i pakt med naturen.

Prosjektgruppen for Slora Mølle vil bearbeide denne visjonen i tiden som kommer, og vær ikke overrasket om nettopp du blir invitert til å delta – vær beredt!!

Dag Winding-Sørensen

Lindeberg vel – aktiv i 60 år (2)

Da Lindeberg Vel i 1996 markerte sitt 50-års-jubileum, ble det nedsatt en komité for å finne ut mest mulig om stedets liv og historie. Leif Antonsen har arbeidet videre med dette materialet, og i fjor kom heftet "Lindeberg Vel – for ditt nærmiljø!" ut. Med forfatterens tillatelse gjengir vi i Sørums-Speilet det meste av innholdet i heftet gjennom seks artikler.

Fra det "gamle Lindeberg"

De som opplevde barndommen på Lindeberg før, under og like etter andre verdenskrig kan fortelle om et ganske annerledes samfunn enn det vi finner i dag. Det nåværende tettstedet med velregulert trivelig småhusbebyggelse synes nok så fjernt fra det bortgjemte, glisne bygdesamfunnet fra før krigen. Det var en håndfull bosetninger, hovedsakelig på østsiden av jernbanelinjen, hvorav noen var gårdsbruk.

Under og etter krigen kom det innflyttere fra Nord-Norge til Lindeberg. De brakte med seg nye idéer og impulser, og bidro til å skape liv og virksomhet. Blant dem var det særlig en person som kom til å bety mye for stedet, nemlig Olav Fagerbach. Han "trakk" etter hvert også andre nordlendinger til Lindeberg, hvorav flere var i

slekt. Fagerbach startet opp med dagligvarehandel og postkontor i nybygd fabrikkbygning ved stasjonen, hvor han også etablerte annen forretningsvirksomhet.

Endepunktet for posttjenesten i distriktet var tidligere Frogner Stasjon. Posten ble brakt opp til Lindeberg Stasjon med linjeinspeksjonen pr. dresin. Butikken og postkontoret ble senere overtatt av Johannes Brennsund, som tidligere hadde vært ansatt hos Fagerbach da han drev elektrisk forretning i Stamsund i Lofoten.

Både postkontoret og butikken ble senere flyttet ned til den nye Lindebergveien da denne ble åpnet i 1950-årene.

I 1944 fikk det gamle Nybrøtte stoppested stasjonsbygning, og ble til Lindeberg stasjon – med billettsalg og egen stasjonsmester. Han het Johan W. Aamodt. Den nye stasjonen ble etter hvert samlingssted for barn og ungdom. Her møttes ungene for å leke, og for å "kaste på stikka".

Stasjonsmesteren var åpenbart en barnekjær mann som lot ungene leke på stasjonsområdet. Det sies at de blant annet fikk være med på å pense og melde toget. Dette høres litt nifst ut, men trafikken den gang var ikke så stor, og togene, som ble trukket med damplokomotiv, hadde nok ikke særlig stor fart i bakken opp fra Frogner.

I okkupasjonstiden foretok hjemmefronten en rekke sabotasjeaksjoner mot tyske transportere. Som mottrekk mot dette, utkalte tyskerne norske borgere til å gå vakt på utsatte jernbanestrekninger. Dette gjaldt selvfølgelig også strekningen på hovedbanen forbi Lindeberg.

Som en kuriositet kan nevnes at Alf Prøysen på denne tiden jobbet som sveiser på en gård i Sørums, og det fortelles at han som andre Sørumboere måtte ta sin tårn langs jernbanen.

For øvrig hadde vel ikke Lindebergbeboerne så mye direkte kontakt med okkupasjonsmakten på grunn av beliggenheten "utenfor alfarvei".

Den gamle Lindebergveien krysset jernbanen med planovergang ved sydenden av det som i dag er Seljeveien. En forgrening gikk videre i retning stasjonen,

men før den nye Lindebergveien ble bygget hadde jernbanen ingen undergang, og det var sammenhengende vei fram til stasjonen. Denne veien var mye brukt, da den var hovedforbindelsen til stasjonen.

Langs denne veien, på sydsiden av den nåværende undergangen, lå småbruket Svendsrud, som lenge var den eneste bosetningen på vestsiden av jernbanelinjen.

For byfolk ble nok Lindeberg i tiden like etter krigen betraktet som et sted langt ute på landet. De som hadde god plass leide ofte ut rom til feriegjester. Einar Bjordal forteller at sommeren 1945 bodde det tre familier på til sammen seks rom på gården.

”Hyttebyen” i skogkanten på østsiden av jernbanen, ble for en stor del bygd av Oslofolk. Før privatbilismens tid var det greit med en togreise hit. I den senere tid er hytteområdet omregulert til boligområde, og med ny bebyggelse i tillegg, holder en helt ny villaby på å reise seg på høydeplataet på østsiden av jernbanen.

Planovergangene over jernbanen var farlige, da som nå. Det fortelles at da en av kuene til Bjordal hadde vært på ”oksebesøk” på vestsiden, ble den påkjørt av toget fordi den ble sittende fast med kloven i gløppa ved skinnegangen. En bil skal visstnok også ha blitt påkjørt på samme sted.

De som drev gårdsbruk og hadde hester og kyr, var med på kjørelag, og leverte melk til daværende Frogner meieri. Bruk av hest var også helt nødvendig om vinteren til snøbrøyting, som på den tid utelukkende ble utført på dugnad.

Omtrent hvor jernbaneundergangen nå ligger, lå Sundbydammen. Her kunne det hentes vann, her badet ungene om sommeren, og her var det skøyteis om vinteren

Barna måtte til Frogner for å gå på skole. Det gikk ingen skolebuss på den gamle Lindebergveien, som knapt var farbar med personbil på visse tider av året. Det ble lang vei for de minste. Veien var nok også ødslig og skummel i vintermørket. Da var det fristende å bruke jernbanesporet ned til Frogner. Det fortelles at denne farlige

snarveien ofte ble brukt – både til fots og med sykkel.

Det virker som om Lindeberg i etterkrigstiden var et lite samfunn med godt samhold, og hvor alle kjente hverandre. Det ble ofte arrangert sosiale sammenkomster av forskjellige slag.

Leif Antonsen

I neste nummer av Sørumspeilet fortsetter historien om Lindeberg. Da vil Leif Antonsen fortelle om industri og næringsliv på Lindeberg med vekt på de to gründerne Olaf Fagerbach og Olav Fahre sr.

Oppvekst på Melvold i Frogner i mellomkrigstida

Del 57: Til tannlegen, besøk av Otto og til Vilberg

I mange år brukte far en tannlege i Kristiania som het Tellefsen og hadde kontor langt oppe i Karl Johans gate. Hvordan den forbindelsen var oppstått, vet jeg ikke, men den varte lenge.

Som barn gikk også mine eldre søsken hos den tannlegen for å stelle tennene sine, og det var som rimelig kan være ingen fornøyelse. Det hadde minst to årsaker: Dette var jo mange år siden og tannlegene den gang hadde ganske primitivt utstyr i forhold til det som er i dag. Ved siden av at tannlegen var utrolig sen, for ikke å si somlete, hendte det til og med at han under et besøk bare boret i en tann, og i stedet for å plombere den med det samme, satte han bare en bomullsdott i hullet. Så gjorde han ikke mer den dagen, og det var bare for pasienten å reise hjem igjen. Det var jo en håpløs affære for dem som kom langveis fra. Denne tannlegereisingen dit var faktisk før 1925, da byen byttet navn til Oslo.

Da tida kom til å oppsøke tannlegen for mitt vedkommende, måtte jeg greie meg med å reise til tannlege Brevig i Lillestrøm. Han var kjent for å være ganske ”hard”, og jeg husker ennå med gru hvor vondt det var når han drev på med boringen sin. Jeg har aldri kjent maken til smerter når jeg har vært hos andre tannleger siden.

Besøk av Otto

Tannlege Tellefsen hadde villa på Nord-strand, og hadde en sønn som het Otto. Han var et par år eldre enn jeg og var nok ganske bortskjemt. Under sine tannlege-besøk hadde nok far og Tellefsen snakket sammen om mange forskjellige ting. Det kom selvfølgelig fram at far var gårdbruker og hadde gård på Frogner i Sørum. Tannlegen kunne nok gjerne tenke seg at sønnen hans skulle få feriere på en gård, og spurte far om det var en slik mulighet hjemme hos oss. Til det svarte far ja, og sommeren 1928 kom Otto til Melvold og var hos oss i flere uker. Jeg vet ikke sikkert hvor mye det ferieoppholdet kostet pr. døgn med kost og losji, men jeg kan tenke meg at det kanskje var 3-4 kroner. Det var dårlige tider og lite penger blant folk den gang, men pengene var mye verdt. Far syntes vel at det var greit å ta med seg den vesle inntekten som feriegjesten skaffet.

Tannlegesønnen, som var typisk by-gutt, var jo ikke vant til dyr og gårdsbruk, og han syntes det var mye nytt og rart å oppleve. I den forbindelse kom han naturligvis med mange mer eller mindre dumme spørsmål og uttalelser til stor moro for lærlingen, gårdsguttene og sveiseren. Etter hvert som alle ble bedre kjent med gutten, ble han narret på forskjellig vis, men han oppfattet det som uskyldig spøk, noe det sikkert også var ment som, og tok det humoristisk.

Otto var i grunnen en snill gutt og han hadde sikkert godt av ferieoppholdet sitt hjemme hos oss på flere måter. Blant annet måtte han lære seg til å spise havrevelling til frokost og byggmelsgrøt til kvelds ved siden av brød. Til å begynne med var nok dette lite populært, men etter hvert gikk det riktig bra med begge deler. Vi brukte aldri sukker på grøt og velling, men han prøvde å lure seg til litt likevel når han så sitt snitt til det.

På nabogården var det ei jente som var litt yngre enn Otto. Henne hadde han naturligvis fått se, og ble straks interessert i et nærmere bekjentskap med henne. Det ble det nok ikke noe av, men han måtte naturligvis finne seg i å bli ertet av gårdsguttene likevel.

Olsokgudstjeneste

Olsokdag, den 29. juli, skulle det være Olsokgudstjeneste om formiddagen med bispevisitas i Sørum kirke ved biskop Lunde.

Far hadde lyst til å overvære den gudstjenesten og foreslo at mor, Otto og jeg også skulle være med, og slik ble det. Vi kjørte med hest og trille og reiste i god tid, for det var jo over ei mil til kirken.

Da vi kjørte hjemmefra, tok vi den vanlige veien om Moveiskillet og Leirsundveien til "Bedehuskrysset" hvor vi kom inn på veien fra Sørum. I det krysset fikk vi se noe som i hvert fall ikke jeg hadde sett før. Det var en ungdom med en svært lang og vid knickers i størrutet stoff. Vi stusset nok litt over det uvanlige klesplagget alle sammen og var enige om at det var svært lite nett og kledelig i sommervarmen. Allikevel varte det ikke lenge før det ble ganske vanlig å se at mange brukte disse fotside knickersene, og den moten holdt seg i noen år.

Vi kom omsider fram til kirken, hvor mange mennesker var møtt fram i anledning besøket til biskop Lunde og visitasen. Jeg husker naturligvis ikke noe av selve gudstjenesten, bortsett fra en ting: Biskopen sa at når det var visitas, brukte han å si fram et lite vers eller et skriftsted som menigheten burde huske til neste visitas, som skulle være om 25 år. Det han sa vi skulle minnes husker jeg av en eller annen grunn ennå: "Vær sterk i herren." Årsaken til at jeg har husket denne setningen, og at den kommer fram nå når jeg skriver om dette, er vel at den er både kort og enkel. Jeg må si jeg fortsatt er usikker på hva det betyr.

Besøk på Øvre Vilberg

På hjemveien fra kirken kjørte vi innom Andersen på Øvre Vilberg, antakelig etter avtale. Der var det en sønn som het Harald som var omtrent på min alder. Etter at vi hadde spist, drev vi tre guttene med forskjellig rundt på den store gårdsplassen og i uthusene. Til slutt ble vi lei det og fant på at vi heller skulle prøve å fiske i en liten bekk som gikk et lite stykke nedenfor husene. Vi hadde ikke fiskekroker, men bøyde til hver vår litt store knappenål som vi festet på en hyssingstump. Fiskestengene var korte kjepper som vi skar oss med en kniv som Harald hadde. Fisken som vi håpet å få var ikke akkurat ørret, men i den bekken var det en ganske liten fisk som vi kalte ørekyte. Om navnet var riktig, tør jeg ikke innestå for, men

så vidt jeg husker fikk vi visst hver vår lille fisk med det enkle utstyret vi hadde. Vi var fornøyde med det, og hadde i hvert fall hatt noe å drive med en stund. De stakkars små fiskene tok vi med hjem til kattene.

Da vi kom opp på gården igjen, var det blitt så langt på ettermiddagen at det snart var på tide å tenke på hjemturen. Den husker jeg ikke noe av, og det hendte sikkert ikke noe spesielt da. Om kvelden da vi kom hjem igjen, kunne vi i hvert fall se tilbake på en opplevelsesrik dag med mange inntrykk.

Tidligere hadde jeg vært med far og mor til Øvre Vilberg noen ganger, men dette var siste gang jeg var med dit mens Andersen eide gården. Den ble solgt til en annen, men jeg har vært på gårdsbruket siden ”i embeds medfør” som det så fint heter, angående service på melkemaskin-anlegget.

En høstkveld for noen år siden var Blaker og Sørum historielag buden dit for å se den store gamle bygningen, og for å høre eieren snakke litt om den. Bygningen ble satt opp i 1771 av en tidligere eier som het Wangenstein. Han hadde tatt modell av bygninger som han hadde sett i Italia og syntes at den hustypen kunne passe godt på Vilberg. Der tok han nok skammelig feil, for huset var både kaldt og upraktisk å bo i og passet absolutt ikke under norske forhold. Den kvelden sammen med historielaget var jeg inne i den store bygningen for første gang siden den omtalte dagen i 1928. Det var både rart og vemodig å se igjen de store rommene og forskjellige minner fra barndommen kom for meg da.

Kristian Lieungh

Intervjuer i mangfoldsåret

I første nummer av Sørum-Speilet i år inviterte vi medlemmer av historielaget til å bli med på et seminar arrangert av Norsk Folkeminnelag, Landslaget for Lokalhistorie og Norsk lokalhistorisk institutt lørdag 16. februar.

Seminaret var tenkt som en introduksjon for historielag som i Mangfoldsåret 2008 ville intervju innvandrere om hvordan de tok vare på sin kultur og sine skikker i de nye omgivelsene.

Rønnaug Bogstad og Svein Sandnes deltok på seminaret som representanter for et av relativt få historielag.

Prosjektet er delt inn i to delprosjekter med ulike perspektiver. Det ene prosjektet ”Stedet som møteplass” skal være et konkret og avgrenset innsamlingsprosjekt med vekt på innvandreres møte med stedet og loalsamfunnet.

Det andre prosjektet ”Fortellinger fra manfolds-Norge” retter søkelyset mot kollektive minner og muntlig tradisjon som lever videre i innvandrer miljøene fra deres opprinnelige hjemland

Hva som kommer ut av dette, kommer vi tilbake til i seinere numre.

Red.

Om slektssøk på internett

Hvor kommer navnet Hertenberg fra? Dette er en spesiell form for slekts historie. Slekten Hertenberg har en gammel tilknytning til Romerike. Det gjelder spesielt Sørum, Ullensaker og Skedsmo.

Navnet Hertenberg sies å komme fra Tyskland, men det er usikkert hvor i Tyskland dette navnet hører hjemme. Det kunne jo komme fra Herzberg am Harz, men man har ingen spor som knytter dette navnet til dette stedet.

Om den norske slekta Hertenberg har jeg samlet noen opplysninger. En teori går ut på at det under tredveårskrigen var en mann som gjorde seg til krigshelt ved å redde en offiser av adelslekten von Hertenberg. Som takk fikk han lov til å ta etternavnet Hertenberg (fortalt av Hertenberg-Nafstad).

En annen teori var at Hertenberg opprinnelig var tyske jøder. (Fortalt av Kåre Böhler, som hadde hørt det fra sin oldemor. Jødene tok jo slike sammensatte navn som for eksempel Einstein, Morgenstern, etc.) Min kommentar: Teori nr.1 og nr.2 behøver ikke motsi hverandre.

Leif Sagen hadde møtt en mann med navnet Hertenberg som kom fra Østerrike, og blitt fortalt at hans slekt var derfra. Leif Sagen hadde også hørt fra sin bestefar at Hertenbergslekta i Norge kom fra Øst-Europa.

Hva forteller de norske kildene oss? Første Hertenberg jeg har funnet i Norge er knappmaker Bernt Hertenberg som er omtalt som borger i Bragernes (nå Drammen) etter borgerskapsmantallet i 1720. Han var av dem som ikke hadde parykk. En del av borgerne hadde parykk og måtte betale skatt for det. Derfor dette borgermantallet. Alle med navnet Hertenberg i Norge skal visstnok nedstamme fra Bernt Michelsen Hertenberg, død 1741, ca 50 år på Bragernes. Vi kjenner til 2 sønner og 4 døtre. Den eldste sønnen, Michel, blir omtalt i skiftet 1741 og er da bosatt i St. Petersburg. Den andre sønnen, Ole, født ca. 1732, ble oppfostret hos sin moster på Val i Sørums og fikk siden kjøpe småbruket Sagen i Sørums. Derfra spredte slekten Hertenberg seg til nabobygdene.

Så til selve nettsøket.

Søker først i telefonkatalogen.no, etter navnet Hertenberg. På nettet så får jeg 89 treff, 65 navn med bare Hertenberg og 25 navn hvor Hertenberg er kombinert med et annet etternavn hvor Hertenberg – Nafstad var vanligst (10 stk). De aller fleste med navnet Hertenberg bor i Akershus eller Oslo.

Går en utenfor Norges grenser, har jeg nøydt meg med å søke på internett. Først gikk jeg til den tyske søkemotor (tilsvarer norsk google) og fant at familienavnet eksisterte i Tyskland på kun 3 steder, og det var bare 13 personer som hadde etternavnet Hertenberg. De fleste med navnet Hertenberg bodde i Berlin. Det lave antall med navnet Hertenberg i Tyskland er jo ganske overraskende. Jeg fikk null treff i Østerrike og Sveits.

Mer interessant er kanskje at den Hertenberg som får flest tilslag er Leonard Hertenberg. Her er det 170 treff. (Noen av dem er falske fordi Leonard og Hertenberg er på samme sted, men er ikke knytta til samme person.) Her finner man en professor Leonard Hertenberg fra St. Petersburg i Russland. Han ble i 2007 professor emeritus, og hadde før det sitt spesialfelt på etymologi. Leonard Hertenberg var

professor på det uavhengige jødiske universitet i St. Petersburg! Han er neppe samme mann som den professor Leonard Hertenberg på Stanfords universitet i California, nevnt i 1992 med forskning på cytometri (cellebiologi).

Så søkte jeg etter Hertenberg i USA og fikk 22 treff, men ikke den Leonard Hertenberg som er nevnt som professor ved University of Stanford. De fleste bodde i Minnesota (5 treff). Deretter fulgte Kentucky (4 treff) og ellers var Hertenbergfolket spredt til statene Kansas, Oklahoma, Missouri og Virginia. I Canada fikk jeg ingen treff på Hertenberg

Så søkte jeg på Russland, men det finnes ikke noen mulighet for personsøk på internett i det landet ennå. Det jødiske universitet i St Petersburg, der Leonard Hertenberg jobbet til 2007 (?) finner man imidlertid på internett.

Det er mer enn 250 år mellom Michel Hertenberg og Leonard Hertenberg, så muligheten for at dette er samme familie er liten. Men gjennom tysk slektsforskning søk på Hertenberg dukker det mer opp fra Russland. I 1782 får Anne Dorothea Hertenberg og hennes mann Albert Heyn dattera Regina i Arkhangelsk. Regina dør i St. Petersburg 1850. Hun var gift med Johan Bernhard Shiele fra Frankfurt, men de slo seg ned i Jena (tidligere Øst Tyskland), der sønnen Albert Eduard Shiele blir født i 1804. Familien bodde i 1830 i St. Petersburg der Shiele jobbet som professor. Anna Dorothea er vel født ca. 1760, og da behøver det ikke være stort mer en generasjon tilbake til Michel Hertenberg, som kom til St. Petersburg fra Norge om lag 1740 (Skifte etter Hertenberg er i 1741.)

Det er altså mye man kan finne ved å søke på internett, men det er også mye som mangler. Dessuten: Skal man drive med søk på internett, så må man ha god tid.

Per Otto Asak

Bokmelding:

Toverud-trefningen 200

Av og til blir relativt beskjedne begivenheter i historien viktigere enn det de i et kritisk lys kanskje er. Trefningen ved Toverud gård natt til 20. april 1808 var en slik begivenhet. Her ble en svensk styrke avskåret fra en retrett fra Blaker Skanse, hvor de hadde sikret seg før til hestene, til hovedkvarteret på Haneborg i Aurskog. Grev Axel Otto Mørner, som ledet de svenske styrkene, prøvde å slå seg gjennom barrikadene nordmennene hadde etablert, men tapte. Han måtte overgi sitt sverd til den unge norske løytnanten Gregers Fougner Lundh, som hadde kommandoen siden kompanisjef Paul Weibye lå såret i leggen av ei kule i stua på Toverud. Det var da grev Mørner skal ha uttalt de berømmelige ord: ”At jag måste bli fången, trodde jag nog, men det er dock svårt at skulle lemna sitt värje til en pojke”.

Den svenske invasjonen i 1808 var den siste aktive kamphandling mellom Danmark/Norge og Sverige før Sverige gjennom fredsforhandlingene etter Napoleonskrigene fikk Norge ”servert på et fat”. Norge følte seg underlegne i denne situasjonen. Sverige hadde en hær på 47.000 mann. Det menneskelige materiell var utmerket, og den krigerske ånd større enn i de fleste nasjoner. Hæren hadde en generalstab på 159 personer. Norge kunne i 1808 stille en hær på 33.000 soldater. Ingen stat i Europa hadde en så stor stående hær i forhold til folketallet, men generalstaben bestod av bare to offiserer.

Det er i ei relativt liten bok på 64 sider at Per Erik Nilssen presenterer denne konflikten. Boka er utgitt av Aurskog-Høland kommune ved den kulturelle skolesekken, og inngår i markeringen av 200-års-jubiléet for trefningen ved Toverud.

I forordet drøfter Per Erik Nilssen tittelen på boka. Skulle den hete ”Slaget ved Toverud” eller ”Påskekrigen i Aurskog og Høland i 1808”. Når valget falt på det første, var det fordi de andre kampene i Høland ”ikke er så godt kjent som slaget ved Toverud”. Per Erik Nilssen har benyttet en rekke artikler skrevet av lokalhistorikere i Indre Akershus Blad som kilder. Likedan har dagboknotatene fra Gudmund Toverud

vært svært interessante. En viktig kilde har også vært generalmajor A.D. Dahls undervisningshefte i krigshistorie som har vært benyttet ved undervisningen i krigshistorien ved Krigsskolen.

Det er flott at Per Erik Nilssen tar med Jacob Breda Bulls dikt om Toverud i boka. Han var født i 1863, men likevel diktet han 14 vers om Toverud og møtet mellom grev Mørner og den unge Gregers Fougner Lundh. Og nettopp dette viser Toverud-trefningens *nasjonale* betydning. Vi hadde tapt for svenskene i en rekke militære konflikter. Ved Toverud vant vi. Og det er ikke tilfeldig at Jacob Breda Bull under forspillet til unionsoppløsning, nær 90 år etter de historiske hendene trekker fram trefningen ved Toverud som en heroisk episode i ”Norges Frihedssaga”. Følte vi oss til tider litt underlegne i unionen, kunne vi rette ryggen og si: ”Se til Toverud!”.

Foruten i detalj å referere alle detaljer knyttet til trefningen på Toverud, blant annet sogneprest Jens Sørensen Holsts samvittighetskvaler om han skulle vise de svenske soldatene andre veier enn den som gikk forbi Toverud, inneholder boka en lettlest innføring i bakgrunnen for krigen og en presentasjon av kampene ved Lund i Høland 19. og 20. april samme år.

Forfatteren skal også ha takk for å presentere oss for de mange anekdotene knyttet til krigshandlingene i 1808. De er lagt utenfor selve hovedteksten, og er elegant markert med en burgunderrød strek.

Vi får også presentert historien om bautaeen ved Toverud, som ble reist på 100-årsdagen for trefningen, 20. april 1908. 2500 mennesker skal ha vært til stede under avdukingen, som ble foretatt av forsvarsminister general Peter Teodor Christopher Friedrich Lowzow.

Per Erik Nilssen presenterer oss for strategien bak den norske krigføringen i 1808, prins Kristian August. Og han viser oss hvordan de svenske fangene fra trefningen på Toverud ble ført til Kristiania, hvor de ble vist fram som ”seierstrofæer”. Han nevner også at grev Mørner ble satt som krigsfange hos godseier Niels Aall på

Ulefoss hovedgård, som stod ferdig i 1807. I dette bygget, som i dag regnes som empirestilens viktigste arkitektoniske verk i Norge, ble grev Mörner satt til å male freskene i husets hagesal, som vi fortsatt kan beundre.

Grev Mörner ble sluppet fri våren 1809, og det er, som Nilssen skriver, et paradoks at det var taperen fra Toverud som samme år fikk æren av å overbringe prins Kristian August meldingen om at svenskene hadde valgt ham til tronfølger i Sverige.

Per Erik Nilssen:

Slaget ved Toverud 1808 – og kampene i Høland, Utgitt av Aurskog-Høland kommune ved Den kulturelle skolesekken
Innb. 64 sider kr. 230,00

Svein Sandnes

Lederens spalte

Takk for tilliten. Jeg er ærbødig til oppgaven som nyvalgt leder i Blaker og Sørum Historielag. Som efterfølger av Svein Sandnes, og før ham Dag Nordsveen og før det Leif Mathisen, er det mange og store oppgaver Historielaget har tatt på seg opp gjennom årene.

Den absolutt tyngste oppgaven er knyttet opp mot utgivelsen av Sørum Bygdebok – et omfattende prosjekt som er muliggjort ved et tett samarbeid mellom Historielaget, Sørum Kommune og engasjerte enkeltindivider.

Det er med glede for laget at Svein Sandnes sier seg villig til å fortsette som redaktør av Sørum-Speilet og ellers ivareta Historielagets redaksjonelle og bibliofile oppgaver videre.

Like viktige er alle de mindre aktivitetene som Historielaget har arbeidet med over tid og der enkeltmedlemmer ut ifra sine særlige interesser har fått anledning til å ta et eierskap. Limet i dette ligger i nettsiden til Historielaget

”<http://www.sorum.historielag.no>” der nyttig

og interessant informasjon redigeres med nennsom hånd av Lillian Fevik, og der både kontaktpersoner og aktivitetskalender blir oppdatert til nytte og glede for alle interesserte.

Denne nettsiden gir et bilde av den strategiplanen som er blitt utviklet over mange år. Denne strategiplanen ble påny gjenomgått ved lagets siste årsmøte og gir et klart mål på hva det nye styret har å strekke seg etter.

Ledetråden i strategiplanen er å gi bygdene en identitet og skape holdepunkt for bygdens nye og gamle innbyggere – fremme forståelsen om hvor vi er og hvor vi vil. Blaker og Sørum står med begge bena godt plantet i et historisk bondesamfunn på godt og vondt, ispedd industrielle føringer ved fløtingskulturen og senere verkstedvirksomheten særlig på Sørumsand. Sentralt i industrialiseringen opp gjennom tidene står allikevel foredling av landbruksprodukter i meierier, møller og sagbruk. Vannet og skogen er i bunnen av det meste av bygdens historie. Derfor representerer disse også verdier vi skal ha for øye når Sørum Kommune vil forme sin fremtid.

Blaker og Sørum har ofte ligget i randsonen av store konflikter, politiske eller samfunnsmessige. Blaker skanse kom til ved politiske kriser, men var sjelden i virkelig strid. Glomma dannet en viktig og vanskelig front under den siste okkupasjonen. Industrialiseringen tok tak i både Rånåsfoss, Sørumsand og Lindeberg, men allikevel bærer ingen av stedene preg av industrialiseringens skyggesider, men ble i stedet oversiktlige bosentra.

Rundt bygdene våre ser vi Romeriks-kommuner presses av ”utvikling”, noen fordi de er bynære og må gi rom for urbanisering og vekst, andre fordi store transportårer fragmenterer miljøet, igjen andre under trykket av flyplassutbygging. Da er det et godt bidrag til fellesskapet på Romerike dersom Sørum Kommune definerer sin rolle i denne utviklingen og tydeliggjør de verdier og den identitet andre Romeriks-kommuner kan risikere å miste. I

denne prosessen vil Historielaget kunne yte et vesentlig bidrag.

Strategiplanen finner man på Historielagets nettside under "Om Laget". Hele eller deler av planen blir også å finne i Sørumspeilet fra tid til annen. Med godt resultat har styret til nå klart å skape eierskap til de viktigste aktivitetene i strategiplanen blandt sine medlemmer. Det skal det nye styret videreføre. Likeledes skal Historielaget fortsette som en aktiv part i forhold til Kulturkontor, Skole og Kommune. Og Historielagets målsetting er å bidra til at hver innbygger får anledning til å identifisere seg med bygdene våre.

Dag Winding-Sørensen